

4. ทฤษฎีทางจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของมนุษย์

4.1 ทฤษฎีพัฒนาการทางเพศของฟรอยด์ (Sigmund Freud's Stage of Psychosexual Development) ฟรอยด์ (ค.ศ. 1856-1939) เชื่อว่าพัฒนาการทางเพศมีความสำคัญมากต่อบุคลิกภาพในวัยผู้ใหญ่ พัฒนาการทางเพศของฟรอยด์ (Stage of Psychosexual Development) กล่าวถึง ความปรารถนา และความต้องการ ที่จะได้รับความพึงพอใจ ขจัดความตึงเครียดในช่วงวัยต่างๆ รวมถึงความต้องการทางเพศตามความเรียกร้องทางด้านสรีระ หากความตึงเครียดนั้นได้รับการขจัดอย่างเหมาะสม ก็จะส่งผลต่อพัฒนาการในวัยผู้ใหญ่ที่เหมาะสมด้วย ซึ่งฟรอยด์ได้แบ่งพัฒนาการทางเพศออกเป็น 5 ขั้น ได้แก่

1. ขั้นปาก (Oral Stage) อยู่ในช่วงแรกเกิด - 18 เดือน เป็นช่วงที่ทารกต้องการความพึงพอใจหรือการกระตุ้นที่ปาก การดูดนมแม่จึงเป็นความสุขในวัยนี้ หากพ่อแม่ให้การดูแลอย่างเข้าใจ จะส่งผลให้เด็กเกิดความไว้วางใจ รู้สึกดีต่อตนเองและสิ่งแวดล้อม ในทางตรงกันข้ามหากพ่อแม่ละเลยก็จะส่งผลให้เด็กเกิดความรู้สึกแกล้งใจในตนเองและสิ่งแวดล้อม ก่อเกิดภาวะชะงักงัน (Fixation) ในขั้นปาก จะสังเกตเห็นได้ในวัยที่โตขึ้น เช่น พฤติกรรมการติดบุหรี่ ชอบขบเคี้ยว พูดจาเยาะเย้ย ใส่ร้ายป้ายสี

2. ขั้นทวาร (Anal Stage) อยู่ในช่วง 18 เดือน - 3 ปี เป็นช่วงที่เด็กต้องการความพึงพอใจหรือการกระตุ้นที่ทวารหนัก ระยะเวลาเด็กเริ่มเป็นตัวของตัวเอง ด้วยการควบคุมอวัยวะของตนเอง การปล่อยหรือการกลั้นอุจจาระจึงเป็นความสุข หากพ่อแม่เลี้ยงดูโดยเข้มงวดหรือละเลยในเรื่องการขับถ่าย จะส่งผลให้เด็กขาดอิสระหรือยึดติดในตนเอง เกิดภาวะชะงักงันในขั้นทวาร และจะสังเกตเห็นได้ในวัยที่โตขึ้น เช่น หากเกิดจากการดูแลอย่างเข้มงวด เมื่อโตขึ้นจะมีพฤติกรรมเจ้าระเบียบ รักความสะอาด อยู่ในกรอบ ตึงเครียด หากเกิดจากการดูแลอย่างละเลย เมื่อโตขึ้นจะมีพฤติกรรมสุรุษสุร่าย

3. ขั้นอวัยวะเพศ (Phallic Stage) อยู่ในช่วง 3-5 ปี เป็นช่วงที่เด็กต้องการความพึงพอใจหรือการกระตุ้นที่อวัยวะเพศ มีความรู้สึกพึงพอใจกับการจับต้องอวัยวะเพศของตนเอง รวมถึงการปรับตัวในเรื่องเพศของตนเองกับความรู้สึกที่มีต่อพ่อแม่ โดยเด็กผู้ชายจะรักและหวงแหนแม่ จึงมีความรู้สึกอิจฉา และเป็นปรปักษ์กับพ่อ เด็กหญิงจะรักใคร่และหวงแหนพ่อ จึงรู้สึกอิจฉา และเป็นศัตรูกับแม่ แต่จะเป็นเพียงระยะเวลาหนึ่งเมื่อความรู้สึกอิจฉาค่อย ๆ หดไป เด็กชายจะหันมาเป็นมิตรกับพ่อ ส่วนเด็กหญิงจะหันมาเป็นมิตรกับแม่ และเด็กจะเลียนแบบบทบาทที่เหมาะสมตามเพศของตนเอง เด็กเริ่มพัฒนาบรรทัดฐานทางสังคมของพ่อแม่มาไว้ในตัว หากขั้นนี้เป็นไปอย่างไม่เหมาะสมจะส่งผลต่อเจตคติที่ไม่ดีในเรื่องเพศ รวมถึงบทบาททางเพศของเด็กด้วย

4. **ขั้นแฝง (Latency Period)** อยู่ในช่วง 5-12 ปี เป็นระยะพักในเรื่องเพศและจินตนาการทางเพศ ไม่เจาะจงในการกระตุ้นความต้องการในส่วนใดของร่างกาย เป็นช่วงในการปรับตัวให้เข้ากับเพื่อนในกลุ่มเดียวกันและเพศเดียวกัน

5. **ขั้นสนใจเพศตรงข้าม (Genital Stage)** เริ่มจาก 12 ปีเป็นต้นไป เป็นช่วงเริ่มเข้าสู่วัยหนุ่มสาวจนกระทั่งถึงวัยชรา ความพึงพอใจจะมาอยู่ที่อวัยวะเพศ เนื่องจากพัฒนาการทางร่างกายมีความสามารถในการสืบพันธุ์ สู่สภาวะชราทางเพศโดยสมบูรณ์ หากพัฒนาการในช่วงที่ผ่านมาเป็นไปอย่างเหมาะสมก็จะเข้าสู่การมีครอบครัวและแสดงบทบาทการเป็นพ่อแม่ที่เหมาะสมต่อไป

4.2 **ทฤษฎีพัฒนาการทางจิตสังคมของอีริกสัน (Erikson's Psychosocial Theory)** อีริก อีริกสัน (Erik H. Erikson, ค.ศ. 1902-1994) ให้ความสำคัญกับประสบการณ์ทางสังคมของบุคคลในแต่ละขั้นพัฒนาการ เห็นว่าสังคมเป็นแรงทางบวกที่จะช่วยปรับแต่งอีโก้หรือตัวตนของบุคคลและการที่จะเข้าใจพัฒนาการโดยปกติของบุคคล จะต้องคำนึงถึงสถานการณ์เฉพาะในชีวิตและวัฒนธรรมนั้น ๆ ไปด้วย ซึ่งในแต่ละวัฒนธรรมนั้นจะไม่เหมือนกัน

ขั้นพัฒนาการทางสังคมของอีริกสันมี 8 ขั้น แต่ละขั้นจะมี "วิกฤติ" (crisis) ซึ่งเป็นความขัดแย้งที่สำคัญในช่วงหนึ่ง วิกฤติเหล่านี้เกิดขึ้นตามตารางเวลาซึ่งเกิดขึ้นกับลำดับการมีวุฒิภาวะของบุคคล ถ้าบุคคลสามารถปรับตัวได้ อีโก้จะพัฒนาไปสู่วิกฤติในขั้นตอนต่อไป แต่ถ้าวิกฤติหรือความขัดแย้งนั้นไม่สามารถแก้ไขให้บรรลุนำไป จะไปรบกวนการพัฒนาอีโก้ที่สมบูรณ์ได้

ขั้นพัฒนาการทางจิตสังคมของอีริกสัน ประกอบด้วย

1. **ความไว้วางใจ กับ ความไม่ไว้วางใจ (Trust VS Mistrust) (แรกเกิด - 1 ปี)**
ช่วงเวลานี้ทารกจะมีปฏิสัมพันธ์กับผู้เลี้ยงดู ต้องพึ่งพาผู้เลี้ยงดูเมื่อหิว หนาว หรือเปียก พ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูจะกลายเป็นผู้คลายทุกข์ให้ได้ การเลี้ยงดูที่อบอุ่นจะตอบสนองต่อความต้องการของทารกได้ พ่อแม่บางคนอาจตอบสนองความต้องการของทารกทันที ขณะที่พ่อแม่บางคนสนองความต้องการของทารกได้เฉพาะบางเวลา แต่ถ้าทารกรู้สึกว่ามีพ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดู บางคนทำให้ตารางเวลาที่มีความคงเส้นคงวา พึ่งพาได้ ทารกจะรู้สึกไว้วางใจหรือเชื่อมั่นพ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูเป็นเบื้องต้น แต่ถ้าทารกต้องรอนานเกินไปหรือได้รับการปฏิบัติรุนแรง ทารกจะเกิดความไม่ไว้วางใจ

เมื่อทารกมีความไว้วางใจพ่อแม่ ทารกเรียนรู้ที่จะทนอยู่ได้ ไม่โกรธหรือกังวลจนมากเกินไปเมื่อพ่อแม่ไม่อยู่หรือพ่อแม่พันสายตาไป เป็นการเรียนรู้การรอ พัฒนาความเข้มแข็งของอีโก้ ทำให้ทารกสามารถที่จะรอรับการตอบสนองได้ แต่ถ้ารู้สึกว่าคุณแม่ฟังหาไม่ได้ ทารกจะไม่สามารถให้พ่อแม่พันสายตา จะตกใจเมื่อเห็นพ่อแม่จากไป และพัฒนาความรู้สึกไม่ไว้วางใจ

2. ความเป็นตัวของตัวเอง กับความละอายและสงสัย (Autonomy VS Shame and doubt) (1-3 ปี) ในวัยนี้เด็กกำลังฝึกความเป็นตัวของตัวเอง เด็กจะจับถือในสิ่งที่ต้องการครอบครอง และปล่อยไปเมื่อไม่ต้องการ เด็กชอบบอ้อนข้าวให้กับตนเอง เด็กยังแสดงออกถึงความเป็นตัวของตัวเองทางภาษา เช่น บอกว่าสิ่งนั้นสิ่งนี้เป็นของคน หรือปฏิเสธว่า "ไม่" เมื่อไม่ต้องการ หรือบอกว่า "เอา" เมื่อต้องการ ช่วงนี้เป็นช่วงที่เด็กแสดงความกระตือรือร้นที่จะกระทำสิ่งต่าง ๆ ได้ จึงเป็นช่วงที่อาจเกิดความขัดแย้งระหว่างความต้องการของตนเองของเด็กกับกฎเกณฑ์ของสังคมในหลายเรื่องได้

พ่อแม่ควรส่งเสริมความเป็นตัวของตัวเองของเด็ก โดยต้องไวต่อความรู้สึกของเด็ก และยอมให้เด็กตัดสินใจด้วยตนเองอย่างมีเหตุผล พ่อแม่ที่เข้มงวดเกินไป หรือวิพากษ์วิจารณ์รุนแรง หรือไม่อดทน ตลอดจนการที่พ่อแม่ทำให้เด็กในสิ่งที่เด็กสามารถทำเองได้อยู่เสมอ อาจทำให้เด็กเกิดความรู้สึกละอายและไม่แน่ใจในความสามารถที่จะทำสิ่งต่าง ๆ ดังนั้น พ่อแม่จึงต้องสร้างสมดุลระหว่างการยอมให้เด็กทำอะไรที่ปรารถนาและความต้องการที่จะปกป้องและควบคุมเด็ก

3. ความคิดริเริ่ม กับความรู้สึกผิด (Initiative VS Guilt) (3-6 ปี) วัยนี้เด็กจะมีความมั่นใจในความสามารถทางการเคลื่อนไหว และสติปัญญาของตนเอง พร้อมจะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว มีความคิดริเริ่มทำกิจกรรมหลายอย่าง ถ้าเด็กได้รับอิสระและโอกาสที่จะริเริ่มทำหรือพูดในสิ่งที่ต้องการ จะช่วยพัฒนาการความคิดริเริ่มและความเชื่อมั่นในตนเอง แต่ถ้าเด็กถูกควบคุมมากเกินไปหรือผู้ใหญ่ทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนกำลังทำในสิ่งที่โง่ ๆ หรือสิ่งที่ผิด ๆ หรือทำให้ยุ่งยากและเลอะเทอะ เด็กจะเกิดความรู้สึกผิดในสิ่งที่ริเริ่มขึ้น ความรู้สึกนี้จะยังคงอยู่ตลอดช่วงชีวิตของบุคคลนั้นได้ เด็กจะเป็นคนที่ไม่มีความคิดริเริ่ม ขาดทักษะในการร่วมมือกับผู้อื่น เด็กขาดความมั่นใจในตนเอง

4. ความขยัน สามารถผลิตงาน กับ ความรู้สึกด้อย (Industry VS Inferiority) (6-11 ปี) วัยเด็กถึงวัยรุ่น) ช่วงนี้เด็กจะมีความสนใจและกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ เช่น ทำกิจกรรม สร้างโครงการ และงานต่าง ๆ เด็กมีความสามารถทางสติปัญญามากขึ้น รู้จักได้แย่งด้วยเหตุผล ที่โรงเรียนเด็กสามารถที่จะทำงานร่วมกับเพื่อน ๆ ได้ ช่วงนี้เป็นเวลาของการ

ส่งเสริมความสามารถในการผลิตผลงาน และความคิดสร้างสรรค์ของเด็ก เด็กที่ถูกควบคุมมาก หรือถูกวิพากษ์วิจารณ์มาก หรือผู้ใหญ่เห็นว่าการทำกิจกรรมของเด็กเป็นสิ่งที่รบกวนนาราคาญ หรือทำยุ่ง จะทำให้เกิดความรู้สึกด้อยได้ ความรู้สึกด้อยอาจต่อเนื่องมาจากการประสบปัญหา ในขั้นก่อนๆ เช่น ถ้าเด็กไม่สามารถทำอะไรได้ด้วยตนเอง เด็กจะรู้สึกไม่มั่นใจที่จะลองงานชิ้นใหม่ ในวัยนี้กลุ่มเพื่อนจะมีอิทธิพลมากขึ้นทำให้รู้สึกว่าตนขยับ สามารถผลิตผลงาน หรือรู้สึกว่าตนด้อยหรือไม่มีความสามารถ

5. เอกลักษณ์แห่งตน กับความสับสนในบทบาท (Identity VS Role Confusion) (11-25 ปี วัยรุ่นถึงวัยผู้ใหญ่ตอนต้น) เป็นช่วงสำคัญของการสร้างเอกลักษณ์ของตนเองคือการทราบว่าคุณเป็นใคร และตนมีบทบาทอย่างไรในสังคมที่กว้างขึ้น ช่วงนี้วัยรุ่นมีการติดต่อทางสังคมมากขึ้น มีความสนใจในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา การเมือง และสังคมโดยรวม เป็นสมาชิกของกลุ่ม เช่น กลุ่มนักกีฬา กลุ่มบำเพ็ญประโยชน์ ซึ่งสามารถทำให้วัยรุ่นเกิดความชัดเจนขึ้นว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มใด นอกจากนี้วัยรุ่นเริ่มสนใจว่าตนจะเลือกเส้นทางอาชีพใด ด้วย วัยรุ่นต้องการพึ่งพาพ่อแม่น้อยลงและหันไปหาเพื่อนมากขึ้น เพื่อนมีอิทธิพลมากในการที่จะทำให้วัยรุ่นคล้อยตาม วัยรุ่นจะฟังคำแนะนำของเพื่อนในหลายๆ เรื่อง แม้ว่าเพื่อนจะมีความสำคัญ แต่ปัจจัยที่มีความสำคัญที่สุดในเรื่องการสร้างเอกลักษณ์ของตนเอง คือความสัมพันธ์ระหว่างวัยรุ่นและพ่อแม่ การที่พ่อแม่มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อลูก เป็นแบบอย่างที่ดี พ่อแม่ควรช่วยเหลือวัยรุ่นอย่างเหมาะสม จึงจะทำให้วัยรุ่นมีความภาคภูมิใจในตนเอง รู้จักตน และพัฒนาบุคลิกภาพ

ในทางตรงกันข้าม ถ้าวัยรุ่นไม่ประสบความสำเร็จในขั้นนี้ จะทำให้เกิดพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ไม่มีความสามารถ ไม่รู้จักตนเอง หรือสับสนในบทบาทของตน หรือไม่มีความผูกพันกับกลุ่มใด อาจเป็นผลจากการไม่มีโอกาสสร้างเครือข่ายทางสังคมนอกบ้าน หรือเป็นผลจากการที่ไม่สามารถแก้วิกฤติในขั้นก่อน ๆ ได้ ทำให้รู้สึกด้อย รู้สึกผิด และปิดโอกาสที่จะทำให้ตนเองเจริญงอกงาม ส่งผลให้ไม่สามารถพัฒนาเอกลักษณ์แห่งตนที่ดีได้ จึงมีพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ในกลุ่ม

6. ความใกล้ชิดผูกพัน กับการแยกตัว (Intimacy VS Isolation) (25-30 ปี วัยผู้ใหญ่ตอนต้น) ในวัยนี้บุคคลสร้างความสัมพันธ์ผูกพันกับผู้อื่น ให้การดูแลเอาใจใส่ผู้อื่นอย่างไม่เห็นแก่ตัว จากความสัมพันธ์ที่ไม่เห็นแก่ตัวนี้จะสร้างความรู้สึกของการมีสัมพันธ์ภาพกับบุคคลอื่น ถ้าความรู้สึกนี้ไม่มีต่อเพื่อนหรือคู่ครอง อีริคสันกล่าวว่า จะเกิดความรู้สึกแยกตัว อยู่คนเดียว ไม่มีใครร่วมคิด ร่วมชีวิต ที่จะให้การเอาใจใส่ดูแล บุคคลจะเริ่มไม่ไว้วางใจผู้อื่น ไม่มีความพอใจในตนเอง ปรับตัวเข้ากับผู้อื่นไม่ได้

7. การมีผลิตผล กับเฉื่อยชา ซึมเศร้า (Generatively VS Stagnation) (30-60 ปี วัยผู้ใหญ่ตอนกลางและตอนปลาย) การมีผลิตผลหมายถึง การที่บุคคลทำประโยชน์ให้แก่บุคคลรุ่นต่อไป โดยการอบรมเลี้ยงดู หรือโดยการเอาใจใส่ผู้อื่น หรือการมีผลิตผลในการทำงานของตน คนที่ล้มเหลวในเรื่องดังกล่าว มีความรู้สึกว่าตนเองนั้นขาดสัมฤทธิ์ผลที่มีความหมาย จะเฉื่อยชา ซึมเศร้า และหมกมุ่นอยู่กับตนเอง ขาดความมั่นใจในตนเอง รู้สึกตนเองไม่มีความสามารถ มีปมด้อย ไม่ยุ่งเกี่ยวกับใคร ไม่มีความรับผิดชอบต่อตนเองหรือสังคม ทำให้กลายเป็นคนเฉื่อยชา และขาดความกระตือรือร้น

8. ความรู้สึกชีวิตมีค่า กับความรู้สึกสิ้นหวัง (Ego Integrity VS Despair) (60 ปีขึ้นไป วัยสูงอายุ) บุคคลในวัยนี้จะมองย้อนกลับไปในอดีต ดูผลิตผลและความสำเร็จที่ผ่านมา ถ้าบุคคลประสบความสำเร็จจะเกิดความรู้สึกว่า ชีวิตมีค่า และเห็นความตายเป็นสิ่งที่ไม่นานแล้ว แต่ถ้าบุคคลไม่พึงพอใจในชีวิตที่ผ่านมา จะเกิดความรู้สึกท้อแท้ สิ้นหวัง และเวลาที่เหลืออยู่สั้นเกินกว่าที่จะแก้ไข และรู้สึกกลัวความตาย

4.3 ทฤษฎีพัฒนาการทางการรู้คิดของเพียเจท์ (Jean Piaget, ค.ศ. 1896-1980) เพียเจท์ มุ่งสนใจศึกษาเรื่องพัฒนาการทางการรู้คิด (Cognitive) และศึกษาว่าการคิดเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เริ่มจากสังเกตธรรมชาติของเด็ก รวมไปถึงเหตุการณ์จริงในชีวิต และตั้งสมมติฐานว่ากระบวนการรู้คิดของเด็กอาจแตกต่างไปจากกระบวนการรู้คิดของผู้ใหญ่

เพียเจท์ แบ่งพัฒนาการรู้คิดของบุคคลเป็น 4 ขั้น ดังนี้

ขั้นที่ 1 : ประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหว (The Sensorimotor Stage) ตั้งแต่แรกเกิด - 2 ปี ในช่วงแรกของขั้นนี้ ทารกมีพัฒนาการด้านการรู้คิดผ่านประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหว ทารกจะมีพฤติกรรมเอื้อมมือคว้าหรือนำสิ่งของเข้าปากเพื่อเรียนรู้และพัฒนากระบวนการรู้คิด ตลอดจนมีพฤติกรรมตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมด้วยปฏิกิริยาสะท้อน (Reflex Action) ในช่วงท้ายของขั้นนี้ ทารกจะเริ่มพัฒนาด้านภาษาและความคิดรวบยอดแบบพื้นฐานเพื่อเรียนรู้และสื่อสารกับสิ่งแวดล้อมได้ดีขึ้น นอกจากนี้ เด็กเรียนรู้ความสามารถที่จะกระทำด้วยความคิดมากกว่าที่จะต้องทดลองทำออกมาให้เห็น

ขั้นที่ 2 : ขั้นก่อนปฏิบัติการ (Pre-Operational Stage) อายุ 2-6 ปี

เด็กเริ่มมีพัฒนาการรู้คิดเชิงสัญลักษณ์ สามารถคิดสิ่งต่าง ๆ ภายในสมองได้ และมีพฤติกรรมที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหวจะลดน้อยลง ลักษณะสำคัญของขั้นที่ 2 คือ เด็กจะมีพัฒนาการทางด้านภาษาและพัฒนาการทางด้านความคิดเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว มีการสืบทอดความหมายโดยการใช้ภาษา แต่เด็กจะไม่เข้าใจในเรื่องน้ำหนัก

ความยาว ปริมาณ เช่น การนำน้ำสองแก้วขนาดเท่ากันและปริมาณน้ำที่เท่ากัน ให้เด็กเห็นขั้นตอนปฏิบัติ จากนั้นนำน้ำแก้วใดแก้วหนึ่งเทใส่แก้วที่สูงกว่า เด็กจะตอบว่า แก้วที่สูงกว่ามีน้ำมากกว่า เด็กไม่สามารถคิดได้ว่า น้ำจากแก้วเดิมเท่ากันต้องมีปริมาณเท่ากัน เด็กยังไม่มีความคิดเกี่ยวกับวัตถุสามารถเปลี่ยนแปลงรูปได้ และเด็กยังไม่สามารถรับรู้ในสิ่งที่เป็นนามธรรมได้ เพราะเด็กรับรู้ในสิ่งที่สามารถมองเห็นได้เท่านั้น เช่น มีลูกบอล 2 ลูก ถ้าหนึ่งในสองลูกเอาลมออกและถูกทำให้แบน เด็กในวัยนี้จะบอกว่าลูกแบนมีขนาดใหญ่กว่าลูกกลม

ขั้นที่ 3 : ขั้นปฏิบัติการด้วยรูปธรรม (Concrete Operational Stage) อายุ 7-11 ปี

ความคิดของเด็กในขั้นนี้ไม่ขึ้นอยู่กับการรับรู้ เด็กสามารถใช้เหตุผลในแบบตรรกศาสตร์มาแก้ปัญหาที่มองเห็นได้หรือจับต้องได้ อย่างไรก็ตามเด็กในขั้นนี้ยังไม่สามารถแก้ปัญหาในสิ่งที่เป็นนามธรรมได้ เด็กมีความสามารถในการอนุรักษ์ (Conservation) เด็กสามารถเข้าใจว่าของแข็งหรือของเหลวจำนวนหนึ่งแม้ว่าจะเปลี่ยนรูปร่างไปก็ยังมีน้ำหนัก หรือปริมาตรเท่าเดิม และอีกตัวอย่าง เช่น ดินน้ำมันสองก้อนในรูปทรงสี่เหลี่ยมเท่ากัน เมื่ออีกก้อนหนึ่งถูกปั้นเป็นเส้นยาว เด็กยังสามารถตอบได้ว่าสองก้อนมีปริมาณเท่ากัน เด็กในวัยนี้สามารถตระหนักถึงความคงที่ของสสารว่า สสารเท่ากันแม้จะอยู่ในรูปทรงต่างกัน ก็ยังคงมีปริมาณเท่ากัน

ขั้นที่ 4 : ขั้นปฏิบัติการด้วยนามธรรม (The Formal Operation Stage) อายุ 11 ปีขึ้นไป วัยนี้มีพัฒนาการทางการรู้คิดอยู่ในระดับขั้นปฏิบัติการด้วยนามธรรม ซึ่งเป็นขั้นสูงสุด มีความสามารถทางสติปัญญาสมบูรณ์ มีความคิดที่เป็นระบบ สามารถวางแผน วิเคราะห์ สังเคราะห์ และบูรณาการความคิดต่างๆ ได้อย่างเป็นนามธรรม (Abstract Thinking)

4.4 ทฤษฎีสังคมวัฒนธรรมของไวโกตสกี (Vygotsky, ค.ศ. 1920-1930) ไวโกตสกีอธิบายว่า พัฒนาการและการเรียนรู้มีลักษณะที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน การเรียนรู้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่สนับสนุน หรือผลักดันให้พัฒนาการเป็นไปในระดับที่สูงขึ้นสามารถขยายระดับพัฒนาการออกไปอย่างไม่มีขีดจำกัด ไวโกตสกีได้กล่าวถึงพื้นที่รอยต่อพัฒนาการ (Zone of Proximal Development) ซึ่งอธิบายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการเรียนรู้และพัฒนาการ เป็นขอบเขตระหว่างสิ่งที่ผู้เรียนสามารถทำหรือเรียนรู้ได้อย่างอิสระกับสิ่งที่ผู้เรียนไม่สามารถทำได้หากไม่ได้รับการช่วยเหลือ ระดับพัฒนาการของไวโกตสกี แบ่งได้ออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับพัฒนาการที่เป็นจริงและระดับพัฒนาการที่เป็นไปได้ ซึ่งพัฒนาการนี้จะต้องอาศัยสื่อกลาง ดังนี้

1. ภาษา ไวกอตสกี ได้กล่าวไว้ว่า แรกเกิดภาษากับความคิดไม่มีความสัมพันธ์ต่อกัน แต่เมื่อเด็กมีพัฒนาการมากขึ้น ความคิดกับภาษาเริ่มมีความสัมพันธ์กันมากขึ้น เนื่องจากความคิดแสดงออกผ่านทางภาษา และภาษาที่แสดงออกมีลักษณะมีความเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น สืบเนื่องจากการใช้ความคิดมากขึ้น (Vygotsky อ้างถึงใน Dixon-Krauss, 1996, p. 19) ดังนั้น ภาษาจึงเป็นเครื่องมือในการพัฒนาความคิด และในขณะเดียวกัน ภาษาพัฒนาโดยผ่านการคิดด้วยเช่นกัน ความสัมพันธ์ที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันนี้ ทำให้เกิดความเชื่อที่ว่า พฤติกรรมทางสังคมเกี่ยวข้องกับการใช้ภาษา และภาษาสามารถนำไปสู่การพัฒนาการทางความคิดได้

2. ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ทารกแรกเกิดจะมีพื้นฐานทางความคิดความเข้าใจในระดับต่ำ (Lower Mental Functions) เช่น มีความใส่ใจ ความรู้สึก การรับรู้ ความจำ ที่ไม่ซับซ้อน เนื่องจากขีดจำกัดทางกายภาพ แต่การที่เด็กมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับพ่อแม่ ครู และคนอื่นๆ ที่ให้ความเอาใจใส่ ดูแล ช่วยเหลือแก่เด็ก จะช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้ได้อย่างไม่มีขีดจำกัด ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมที่จะเอื้อให้เด็กสามารถสร้างปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้าง ตลอดจนเปิดโอกาสให้เด็กเข้าร่วมทำกิจกรรมทางสังคม

3. วัฒนธรรม ไวกอตสกี อธิบายว่า เด็กจะปรับเปลี่ยนความคิดความเข้าใจไปตามประสบการณ์ที่ได้รับจากสังคมและวัฒนธรรม จนกระทั่งทำให้เด็กมีพื้นฐานทางความคิดความเข้าใจในระดับที่สูงขึ้น (Higher Mental Functions) ซึ่งแต่ละวัฒนธรรมจะถ่ายทอดลักษณะเฉพาะตามความเชื่อและค่านิยมนั้นไปสู่เด็ก ทำให้เด็กรู้ว่าควรคิดอย่างไรจึงจะเหมาะสม (Shaffer, 1999, pp. 259-260)

4. การเลียนแบบ ไวกอตสกี อธิบายว่า บทบาทของการเลียนแบบมีความสำคัญต่อการเรียนรู้และพัฒนาการ เช่น ถ้าเด็กกำลังเกิดอุปสรรคในการแก้โจทย์ปัญหาทางคณิตศาสตร์ ครูจึงแก้ปัญหาให้เห็นเป็นตัวอย่างบนกระดานดำ ในขณะนั้นเด็กอาจจะเลียนแบบวิธีการแก้ปัญหาของครู โดยสร้างความเข้าใจขึ้นภายในตนเอง แต่ถ้าครูให้แก้ปัญหาคณิตศาสตร์ที่ยากขึ้น อันเป็นการขยายสิ่งที่เรียนรู้แล้วไปสู่สิ่งที่เรียนรู้ใหม่ เด็กอาจจะยังไม่สามารถเข้าใจได้ ในขณะนั้น ครูจึงจำเป็นต้องแก้ปัญหาโจทย์คณิตศาสตร์ลักษณะนี้หลายๆ ครั้ง เพื่อให้เด็กค่อยๆ เลียนแบบวิธีการแก้ปัญหาอย่างค่อยเป็นค่อยไป

5. การชี้แนะหรือการช่วยเหลือ เป็นการร่วมมือทางสังคม ที่สนับสนุนทำให้เกิดการพัฒนาการทางความรู้ความเข้าใจให้เกิดการเจริญงอกงาม มีส่วนร่วมให้ความช่วยเหลือในสถานการณ์การเรียนรู้โดยให้การดูแลเอาใจใส่และปรับปรุงผู้เรียน โดยการจัดเตรียมสิ่งที่จะช่วยสนับสนุนเพื่อให้ผู้เรียนเพิ่มความรู้ความเข้าใจในการแก้ปัญหา

4.5 ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของลอว์เรนซ์ โคลเบิร์ก (Lawrence Kohlberg, ค.ศ. 1927-1987) โคลเบิร์ก ได้แบ่งพัฒนาการทางจริยธรรมออกเป็น 3 ระดับใหญ่ และแต่ละระดับแบ่งออกเป็น 2 ขั้นย่อย คือ

ระดับที่ 1 ระดับจริยธรรมก่อนกฎเกณฑ์ (Preconventional Morality) อายุ 2-10 ปี เป็นระดับที่เด็กจะตัดสินใจเลือกกระทำเฉพาะสิ่งที่ผู้มีอำนาจกำหนดให้ หรือสิ่งที่จะเป็นประโยชน์ต่อตนเอง เป็นไปโดยไม่คำนึงถึงผู้อื่นเพื่อหลีกเลี่ยงการลงโทษ ระดับนี้แบ่งเป็น 2 ขั้นย่อยคือ

ขั้นย่อยที่ 1 ระดับจริยธรรมของผู้อื่น (Heteronomous Morality) อายุ 2-7 ปี เนื่องจากเด็กวัยนี้ ต้องพึ่งพาผู้ใหญ่ หรือผู้มีอำนาจเหนือพฤติกรรมของตน เช่น พ่อ แม่ ผู้ปกครอง ครูอาจารย์ ฯลฯ ความดีในความรู้สึกของเด็กคือสิ่งที่ทำไปแล้วไม่ถูกลงโทษ หรือขั้นนี้เรียกว่า หลักการหลบหลีกการลงโทษ เช่น ไม่รับของคนอื่นเพราะกลัวแม่ดุ เป็นต้น

ขั้นย่อยที่ 2 ขั้นยึดการแสวงหารางวัลที่เป็นวัตถุสิ่งของ เพื่อตอบสนองความต้องการของตน (Individualism hedonism) อายุ 7-10 ปี ในขั้นนี้มีพฤติกรรมที่ดิงาม เหตุผลของเด็กขึ้นอยู่กับรางวัลหรือสิ่งของที่ได้รับ เช่น คำชม ขนมน เงิน ฯลฯ วิถีจิตใจเด็กให้ทำความดีส่วนใหญ่ใช้วิธีสัญญาว่าจะให้รางวัลมากกว่าขู่ว่าจะลงโทษ

ระดับที่ 2 ระดับจริยธรรมตามกฎเกณฑ์ (Conventional Morality) อายุ 10-16 ปี เป็นระดับที่เด็กพยายามกระทำการต่าง ๆ ตามกฎเกณฑ์ของครอบครัว หรือสังคม เด็กประพฤติตนอยู่ในโอวาท กระทำในสิ่งที่ถูก เริ่มจากการยอมรับของกลุ่มเป็นเกณฑ์สังคม คำนึงถึงระเบียบประเพณี วัฒนธรรม รวมถึงกฎหมาย เหตุผลทางจริยธรรม ในระดับนี้มี 2 ขั้นย่อย คือ

ขั้นย่อยที่ 3 ขั้นการยึดหลักการทำตามความคาดหวังของผู้อื่น (Good Boy or Good girl morality) อายุ 10-13 ปี สิ่งที่ดีที่ควร ในความรู้สึกของวัยรุ่น คือการยอมรับของกลุ่ม พ่อแม่ ครอบครัว หรือพรรคพวกเพื่อนฝูง เช่น การมีพฤติกรรมเลียนแบบ การแต่งกายในแบบเดียวกัน การใช้ภาษาและคำพูดลักษณะเดียวกัน ฯลฯ

ขั้นย่อยที่ 4 ขั้นหลักการทำตามหน้าที่และปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม (Authority and Social-order-maintaining morality) อายุ 14-16 ปี หรือหลักการทำตามหน้าที่ของแต่ละคน วัยนี้สิ่งที่ดีที่ถูก ขึ้นอยู่กับระเบียบ ประเพณีหรือกฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนดไว้ เช่น กฎระเบียบของสังคม กฎหมาย กลุ่มมีส่วนช่วยชักจูงส่งเสริมเด็กไปในทางที่ดี ในวัยนี้ผู้ปกครองจึงควรดูแลแนะนำให้วัยรุ่นได้เข้าร่วมกลุ่มที่ดี

ระดับที่ 3 ระดับจริยธรรมเหนือกฎเกณฑ์ (Postconventional morality) อายุ 16 ปีขึ้นไป เป็นวัยที่บุคคลมีจริยธรรม มีกฎเกณฑ์ที่ใช้ยึดถือปฏิบัติ เข้าถึงสิทธิมนุษยชน ประพฤติ

ปฏิบัติตามความเชื่อถือส่วนตัว มีการคิดตรึกตรอง เชื่อใจตนเอง แล้วตัดสินใจตามความสำคัญหรือตามความถูกต้องที่เป็นสากลนิยมมากกว่าล้อยตามสังคม ซึ่งมี 2 ขั้นย่อย คือ

ขั้นย่อยที่ 5 ยึดหลักการควบคุมตนเอง (Morality of Contract, Individual Rights, and Democratically Accepted law) อายุ 16 ปีถึงวัยผู้ใหญ่ตอนต้น เป็นขั้นหลักการใช้เหตุผลและการเคารพตนเอง มีหน้าที่สำคัญคือ ทำตามหน้าที่ที่ตนเองสัญญาไว้กับผู้อื่น ไม่รุกรานสิทธิของผู้อื่น เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน มีความเคารพตนเองและต้องการให้ผู้อื่นเคารพ จึงทำในสิ่งที่เสี่ยงส่วนมากในสังคมยอมรับ เช่น การช่วยเหลือคนจน การประกอบพิธีแต่งงานตามประเพณี

ขั้นย่อยที่ 6 ยึดหลักอุดมคติสากล (Morality of Individual Principles of Conscience) เป็นขั้นสูงสุดของการพัฒนาทางจริยธรรมโดยใช้หลักทำตามอุดมคติสากล จะพบมากในผู้ใหญ่ที่มีความเจริญทางสติปัญญา มีประสบการณ์และความรู้อย่างกว้างขวาง เกี่ยวกับสังคม และวัฒนธรรมของตนเอง

กิจกรรมการเรียนรู้ที่ 3

ให้จับคู่กับประโยคที่สัมพันธ์กัน

- ก. ทฤษฎีพัฒนาการทางเพศของฟรอยด์
 - ข. ทฤษฎีพัฒนาการทางจิตสังคมของอีริกสัน
 - ค. ทฤษฎีพัฒนาการทางการรู้คิดของเพียเจท์
 - ง. ทฤษฎีสังคมวัฒนธรรมของไวโกตสกี
 - จ. ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของลอว์เรนซ์ โคลเบอร์ก
1. _____ ทารกต้องการความพึงพอใจที่ปาก โดยการดูดนมแม่เป็นความสุขในวัยนี้
 2. _____ ความไว้วางใจ กับความไม่ไว้วางใจ อยู่ในช่วงแรกเกิดจนถึง 1 ปี
 3. _____ พื้นที่รอยต่อพัฒนาการ
 4. _____ มุ่งสนใจศึกษาเรื่องพัฒนาการทางการรู้คิด
 5. _____ เด็กผู้ชายจะรักและหวงแหนแม่ เด็กหญิงจะรักและหวงแหนพ่อ
 6. _____ ใช้ประโยชน์จากโครงสร้างทางความคิดที่เคยใช้มาก่อนในสถานการณ์หนึ่ง เพื่อมาแก้ปัญหาในสถานการณ์ใหม่
 7. _____ ระดับก่อนกฎเกณฑ์ เป็นการตัดสินใจเลือกกระทำเฉพาะสิ่งที่ผู้มีอำนาจกำหนดให้
 8. _____ เอกลักษณะหนึ่งตน กับความสับสนในบทบาท อยู่ในอายุ 11-25 ปี